

Die Ukraine – vom Rand ins Zentrum. Herausgegeben von Peter Deutschmann, Michael Moser und Alois Woldan. Frank & Timme Verlag für wissenschaftliche Literatur, Berlin 2023, 246 S. ISBN 978-3-7329-1006-9

Старе латинське прислів'я *Inter arma silent Musae* не завжди себе виправдувало впродовж європейської історії, особливо у її новітні часи, коли саме війна була приводом та причиною різноманітних наукових та мистецьких рефлексій (прикладі з Наполеоном, Першою та Другою світовими війнами тут більш ніж показові). Зрештою, варто пам'ятати і той факт, що вже давні греки, ніби випереджаючи римську риторику наведеного прислів'я, заперечили його зміст особою Тіртея. Сьогодні ми можемо у котре переконатись, що дійсно війна (саме вона!) не тільки загострює суспільні протиріччя та політичні конфлікти, але й парадоксальним чином „сприяє” розширенню історичних та культурологічних знань пересічного європейця. Саме так відбувається протягом останніх двох років у стосунку до знань про Україну та її місце у історії Східної Європи, а також щодо її політичних прагнень, мистецтва та літератури.

Рецензована книжка вписується власне у такий контекст: вона заново ніби „відкриває” для німецькомовного читача поставлену ще у 1917 році Михайлом Грушевським проблему – „хто такі українці та чого вони хочуть”. Книжка є збіркою текстів відомих австрійських науковців (істориків, літературознавців та лінгвістів), більшою мірою написаних спеціально для цього видання. Усі ці тексти, з одного боку, є суто науковими розвідками, що висвітлюють певні проблеми україністики, конфронтують дослідницькі підходи та стратегії, мають розширену бібліографію. З другого боку, тексти написані частково з метою популяризації певних знань про Україну, її історію та культуру у німецькомовному світі.

Вже у вступі до книжки (*Vorwort*, S.7-10) редактори зазначили, що війна, котру розпочала Росія змінила не тільки європейське бачення України, але й погляд європейців на саму Росію („dieser Krieg auch das Verhältnis des restlichen Europas zu Russland und zur Ukraine massiv verändert hat“, S.7). Далше саме війна з Україною показала справжні

геополітичні прагнення Росії, котра у лютому 2022 реально розпрощалась з своєю проєвропейською політикою (якщо така у неї взагалі була) и проголосила створення власного культурного та політичного простору („Русский мир“), у межі якого ніяк не вписувалась Україна з її європейською орієнтацією: „Mit einem Mal wurde deutlich, was viele vorher nicht wahrhaben wollten, nämlich das Russland entschieden von einer am westlichen Europa ausgerichteten Politik verabschiedet und für die Schaffung einer von ihm dominierten „Russischen Welt“ gerade die europäische Orientierung der Ukraine gewaltsam unterbinden möchte“ (S.7).

Власне у світлі останньої тези стають зрозумілими деякі висновки та пропозиції до дискусії авторів книжки, передусім істориків, але також мовознавців та літературознавців. Зауважу спеціально, що усі тексти рецензованої монографії можна розділити на дві групи. До першої групи належать статті (за обсягом це практично половина книжки), що вони висвітлюють фундаментальні проблеми україністики та й славістики загалом, передусім української історії, української мови, культури та літератури. Автори цих розвідок знайомлять читача із станом сучасних дискусії навколо важливих проблем україністики, почасти пропонуючи свій погляд на окремі питання. Так, Андреас Каппелер у своїй розвідці, текстом котрої відкривається книжка (Andreas Kappeler: *Konkurrierende Narrative der vorsowjetischen ukrainischen Geschichte*, S.11-31) звертає увагу на різні (автор їх називає конкуруючими) історичні концепції (наративи), присвячені українській історії дорадянського періоду: від Київської Русі до XIX століття. Особлива увага тут звертається на проблему спадщини Київської Русі та формування українців як народу, долю українців у Австро-угорській імперії та Польсько-Литовській державі, особу Мазепи тощо. Автор пише про два різні історичні підходи щодо осмислення спадщини Київської Русі – російський, що опирається на традицію держави та династії, та український, в основі якого тяглість населення та території. Звертає увагу також на проблематичність „перенесення“ у наукових розвідках українських та російських істориків категорії нації на період середньовіччя: „Die Ukrainer argumentieren mit der Kontinuität von Territorium und Bevölkerung, die Russen mit der Kontinuität von Dynastie und Staat. Der Streit ist wissenschaftlich unergiebig, werden doch nationale Kategorien unbesehen auf das Mittelalter übertragen. Von Russen und Ukrainern kann frühestens seit dem 14. Bis 16. Jahrhundert die Rede sein“ (S. 18).

Стаття Дітера Поля (Dieter Pohl: *Die Ukraine im sowjetischen und postsowjetischen Kontext*, S. 33-52) ніби продовжує попередню публікацію – перед нами проблеми української історії у радянську та пострадянську добу. Дві наступні статті присвячені проблемам української мови. Відомий лінгвіст, спеціаліст з історії української мови Міхаель Мозер у своїй розвідці (Michael Moser: *Grundzüge einer Geschichte der ukrainischen Sprache*, S. 53-76), опираючись передусім на матеріалах історичної граматики, презентує основні етапи становлення української мови. Історія української мови тут розглядається у контексті історій інших слов'янських мов, а також з опорою на ті ж наукові парадигми та гіпотези, що їх мовознавці застосовують для вивчення чи реконструкції мовних явищ слов'янського світу взагалі, і про це автор попереджає читача вже на початку публікації (S.53). Проблеми сучасного стану мови/мов в Україні обговорює Тільман Ройтер у своїй публікації (Tilman Reuther: *Sprachen und Sprechen in der Ukraine: Verbote, Gebote und die Realität im 21. Jahrhundert*, S. 77-91), звертаючи увагу передусім на період останніх років та десятиліть.

Розвідка відомого дослідника української літератури Алоїса Вольдана, котра замикає першу групу текстів (Alois Woldan: *Ukrainische Geschichte im Spiegel der Literatur*, S.93-113), присвячена на перший погляд традиційній проблемі – віддзеркаленню української історії у літературних текстах європейських авторів. Насправді, як зазначає сам автор (S.93), ця проблема є надзвичайно складною, і то відразу з декількох причин: від політичних і соціальних до власне історичних, тобто таких, що спричинили конфлікти українців з поляками, росіянами, євреями тощо. Заявлену у назві своєї статті проблему А.Вольдан розглядає на прикладах різних історичних періодів у розвитку української літератури: від середньовіччя до першої та другої української еміграції у Австрії відповідно до подій Першої та Другої світових воєн (зазначу, що свій текст автор закінчує згадкою про третю українську еміграцію до Австрії після лютого 2022 року). Великий фактографічний матеріал статті А.Вольдана, розмаїття якого ми бачимо хоча б на прикладі постатей українських гетьманів у літературі – Богдана Хмельницького чи Івана Мазепи, коли автор звертається як до старих джерел (польських, російських, українських, німецьких, французьких), так і до української літератури ХХ століття (чи то роман *Переяславська рада* Натана Рибачака, чи роман Ліни Костенко *Берестечко*),

доповнюється також і теоретичними роздумами. Ці роздуми відображають як теорію історичної постаті у художньому світі літературного твору, так і певні історіософські ідеї, такі, наприклад, як проблема традиції власне української державності щодо Галицько-Волинського князівства („Man kann in Halyč-Volodymyr mit gutem Recht einen frühen ukrainischen Staat sehen, der den Untergang des Kyjiver Gesamtstaats um gut 100 Jahre überlebte“, S.94).

Друга частина розвідок з рецензованої книжки має вже більш специфічний характер і присвячена окремим темам: українському авангардові та театрові Леся Курбаса (Larissa Cybenko: *Genese des avantgardistischen Theaters in der Ukraine: das Werk von Les' Kurbas*, S.115-134), європейським орієнтирам української літератури на прикладі творчості Івана Франка, Юрія Андруховича та Ірени Карпи (Stefan Simonek: *Die ukrainische Literatur und ihre Positionen gegenüber Europa*, S.135-148), українській ліриці після 1991 року (Mariya Donska: *Ukrainische Gegenwartsliteratur nach 1991: eine Annäherung*, S.149-165), темі Чорнобиля у літературі та кінематографі (Andrea Zink, Eva Binder: *Tschernobyl in Literatur und Film*, S.167-191), українському дискурсу у російському телебаченні (Magdalena Kaltseis: *Der Ukrainediskurs 2014 und 2022: Ein Blick in russische TV-Talkshows*, S.193-211), нарешті репрезентації дискурсу війни у сучасній російській та українській культурі (Herwig G. Höller: „Nun hängt das aber alles an einem Faden“ – *Die Auswirkungen der Invasion auf Kunst und Kultur in Russland und der Ukraine*, S.213-240).

Завершують книжку сторінки, на яких вміщено досить детальну інформацію про авторів (*Die AutorInnen dieses Bandes*, S.241-245).

Зауважу насамкінець, що очевидно рецензована книжка спонукає читача передусім до думки, до мислення на тему, хто такий Іван Мазепа чи Богдан Хмельницький в українській та європейській історії. А у перспективі сьогоднішнього дня – до питання, з яким минулим Україна стоїть тепер на стежці війни та на шляху до Європи.

Roman Mnich (Uniwersytet Warszawski)